

MICHEL DE MONTAIGNE
Hayvanlara Övgü

ÇEVİRİ: EBRU ERBAŞ

♥ can
klasik

MICHEL DE MONTAIGNE
HAYVANLARA
ÖVGÜ

Can Klasik

Hayvanlara Övgü, Michel de Montaigne

Fransızca aslından çeviren: Ebru Erbaş

L'Éloge de l'Animal

İlk baskı: Abel L'angelier, Paris 1588

Bu çeviriye kaynak alınan basım: Gallimard, Collection Quatro, 2009

© 2022, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2022

2. basım: Haziran 2022, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Emin Petek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative / (www.lom.com.tr)

Kapak illüstrasyonu: Melike Erkan

Baskı ve cilt: Arı Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39,

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 44009

ISBN 978-975-07-5646-7

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750756467

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

MICHEL DE MONTAIGNE
HAYVANLARA ÖVGÜ

DENEME

Fransızca aslından çeviren

Ebru Erbaş

MICHEL DE MONTAIGNE, 1533'te Bordeaux yakınlarında doğdu ve yaşamının neredeyse tamamını yine Bordeaux'da geçirdi. Ailesi tüccar büyükbaba Montaigne'in temellerini attığı bir servete sahipti, babası Bordeaux belediye başkanı olarak görev yaptı. Evde eğitim gören Montaigne'in çevresinde, babasının isteği üzerine altı yaşına kadar yalnızca Latince konuşuldu ve yazar anadili Fransızca'yı sonradan öğrendi. Disiplin kurallarının fazlasıyla sert olduğu Collège de Guyenne'de Latince ve Yunanca, Bordeaux Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe ve Université de Toulouse'da Hukuk alanlarında yüksek öğrenimini tamamladı. 1570'te Bordeaux Parlamentosu'ndaki koltuğunu sattı ve kamu hizmetini bırakıp yazmaya yoğunlaştı. Ünlü *Denemeler*'inin ilk iki cildinin üzerinde dokuz yıl çalıştı. 107 denemeden oluşan eser, eğitim, felsefe, insan hakları gibi konulara değinir ve Ortaçağ dogmatizmini yıkmaya odaklanır. Montaigne, Socrates'ten sonra insan üzerine yoğunlaşan en önemli düşünür olarak görülür. Parlamento'dan ayrıldıktan sonra günlerini ailesinin şatosundaki büyük kütüphanede geçirmiş, 1592'de hayatını kaybetmiştir.

REFİKA EBRU ERBAŞ, İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Fransız Lisesi 1991 ve Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi, Tarabya 1996 mezunu. Liseden beri çeviri yapıyor.

Kibir, asli ve ezeli hastalığımızdır bizim. Tüm yaratıkların en bahtsız ve en zayıfı insan olmakla birlikte Plinius'un dediği gibi en mağruru da odur. O buraya, bu dünyanın çamuru ve pisliği içine; evrenin bu en berbat, en ölü ve en çürümüş yerine; âlemlerin en alt ve gök kubeden en uzak katına; benzer koşullardaki hayvanlarla birlikte üç halden en kötüsüne¹ çakılıp kalmış olduğunu görür, duyumsar da buna rağmen zihninde kendini ayın halesinin üzerine çıkarıp göğü dahi ayaklarının altına alır. Tam da bu düşünce tarzından kaynaklanan bir kurumla insan, Tanrı'yla bir tutar kendini, seçkin görerek diğer yaratıklar topluluğundan ayırır, kendine ilahî nitelikler atfedip kardeşleri ve yoldaşları olan hayvanlara da şu ya da bu yeteneği ya da gücü yakıştırarak kendince pay eder. O nasıl olur da kendi aklıyla hayvanların içsel ve gizli devinimlerini bilebilir? Hayvanlarla bizim aramızda nasıl bir karşılaştırma sonucunda onların akılsız olduğu sanısına varabilir ki?

1. Üç halden en kötüsü karada yaşamaktır, diğerleri ise suda ve havada olmaktır. (Yazarın notu.)

Kedimle oynadığımda benden çok onun benimle hoşça vakit geçirip geçirmediğini kim bilebilir? Karşılıklı şebeklikler yapıp eğleriz birbirimizi. Oyunu benim başlattığım ya da oynamayı reddettiğim zamanlar olduğu gibi aynısı onun için de geçerlidir. Platon, Satürn'ün yönetimindeki Altın Çağ'ı betimlerken o devirdeki insanların başlıca üstünlükleri arasında hayvanlarla olan iletişimlerini sayar. İnsan hayvanlarla birliktelik içinde onları araştırıyor, onlar hakkında bilgi edinirken bu yolla çok mükemmel bir akla ve bilgeliğe erişiyor, bu da bizim şimdi becerebildiğimizden çok daha mutlu bir yaşam sürmesini sağlıyordu. İnsanın hayvanlar konusundaki küstahlığını yargılamak için bundan âlâ kanıt mı olur? Bu büyük yazar, doğanın hayvanların bedenlerine biçim verirken, kendi dönemindeki kehanet âdeti gibi, çoğu kez bu formun gelecekte bu hayvanların olası kullanımları açısından işe yarar olmasını dikkate aldığı kanısındaydı.

Onlarla aramızdaki iletişime ket vuran eksiklik, neden onlar kadar bizden de kaynaklanmasın? Bizi anlamıyor olmalarının da kimin kusuru olduğu belli değil zira biz de onları, onların bizi anladığından daha çok anlıyor değiliz. Onlar da bizim gibi düşünseler bizim akılsız yaratıklar olduğumuz kanısına varabilirler. Çok da şaşılacak bir şey yok onları anlamayışımızda; Baskları, Trogloditleri¹ de anlıyor muyuz sanki? Bununla birlikte Tyana'lı Apollonios, Melampus, Teiresias ve Thales gibi

1. Troglodit "mağara adamı" anlamında kullanılmakla birlikte Montaigne burada özel olarak eski çağlarda Libya'nın güneyinde, Mısır'ın güneybatısında yaşamış bir halk olup, bugünkü Libyalıların atası sayılan Trogloditleri kasteder. Herodotus'ta ve Strabo'da da geçen Trogloditleri, 18. yüzyılda Montesquieu'nün *İran Mektupları*'nda da görürüz. (Ç.N.)

bazıları, hayvanları anlamakla övünmüştür. Ayrıca coğrafyacılara bildirdiği gibi bir köpeği başlarına kral seçen halkların varlığı da bir gerçekse herhalde bu insanların o hayvanın sesine ve hareketlerine net bir anlam yüklüyor olmaları gerekir. Hayvanlarla aramızdaki denklemin farkına varmalıyız: Bizim hayvanların duygu ve düşünceleri hakkında az çok bir fikrimizin olması gibi onlar için de aynısı geçerlidir. Onlar bize yaltaklanır, yalvarır, bizi tehdit ederler; bizler de onlara aynısını yaparız.

Öte yandan hayvanların kendi aralarında tam ve eksiksiz bir iletişimin olduğunu ve sadece aynı türün değil, farklı türlerin de birbirlerini anladıklarını açıkça görüyoruz.

*Et mutæ pecudes et denique secla ferarum
Dissimiles suerunt voces veriásque cluere,
Cum metus aut dolor est, aut cum jam gaudia gliscunt.*

[Dilsiz davar, yırtıcı hayvanlar bile
Korkuya kapılınca, acı çekerken ya da sevinçle
Belirgin sesler çıkarmaz mı?]¹

Köpek belli bir şekilde havladığında at onu kızdıran bir şeyler olduğunu anlarken aynı hayvanın başka bir şekilde havlamasından hiç ürkmez. Hatta hiç sesi olmayan hayvanların bile birlikte yürüttükleri işlere baktığımızda aralarında farklı bir iletişim yöntemi olduğu sonucuna varmak kolaydır; hareketleri belli bir düşüncenin ifadesidir ve akıllarından geçeni sergiler:

1. Lucretius, *Evrenin Yapısı*, çev. Tomris Uyar ve Turgut Uyar, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974, V. kitap, 1058. (Ç.N.)

*Non alia longè ratione atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ.*

[Konuşamayan bebelerde görürüz benzer süreci
Uğunarak ellerini kollarını sallarlar.]¹

Niye öyle olmasın ki? Niye onlar da jestlerle konuşan, tartışan, hikâyeler anlatan dilsiz insanlar kadar beceremesinler bu işi? O dilsizler arasında öyle belagatli, öyle iyi eğitilmiş olanları gördüm ki dertlerini kusursuzca anlatabilmek için hiçbir eksikleri yoktu. Âşıklar da sırf gözleriyle kavga eder ve barışır, birbirlerine yalvarır ve teşekkür eder, sözleşir, kısaca her şeyi gözleriyle dile getirirler:

*E'l silentio ancor suole
Haver prieghi e parole.*

[Sessizlik bile becerir
Niyaz etmeyi ve kendini duyurmayı.]²

Ya ellere ne demeli? Ellerimizle ister, ellerimizle vaat ederiz; çağırır, gönderir, tehdit ve rica eder, yalvarır, yadsır, reddeder, sorgular, beğenir, sayar, itiraf eder, tövbe eder, kaygılanır, utanır, kuşkulandır, bilgilendirir, buyurur, kışkırtır, yüreklendirir, ant içer, tanıklık eder, suçlar, yargılar, affeder, kargışlar, hor görür, meydan okur, kızar, pohpohlar, alkışlar, kutlular, birbirimizi aşağılar, birbiri-mizle alay eder ve uzlaşır, yüceltir, kutlar, neşelendirir, dert yanar, üzer, birbirimizin cesaretini ve umudunu kırar, şaşırtır, seslenir ve susarız. Dile rakip olabilecek, son-

1. Evrenin Yapısı, V. kitap, 1030. (Ç.N.)

2. Torquato Tasso, *Aminta*, II. Perde. (Ç.N.)

suz bir çeşitlemeyle yapmadığımız ne kalır ki ellerimizle? Ya başımızla? Çağırır ve yollar, ikrar ve inkâr eder, yalanlar, buyur eder, onurlandırır, saygı gösterir, küçümser, sorar, başımızdan def eder, birbirimizi eğlendirir, sızlanır, okşar, azarlar, boyun eğer, karşı çıkar, teşvik ya da tehdit eder, güvence verir, sorgularız. Hele ki kaşlarla! Hele ki omuzlarla! Dile gelmeyen, üstelik de eğitim gerekmezsiniz, herkesçe anlaşılabilir bir dile gelmeyen tek bir hareket yoktur; öyle ki bu dilin zenginliği ve diğer dillerden farklılaşan kullanımını dikkate alındığında insan doğasının özgün dili olarak o diğer dillerin değil de bu dilin kabul edilmesi gerekir. Ki bir ihtiyaç ânında öğreniliveren bu alandaki diğer dilleri hiç saymıyorum bile; parmak alfabesini, hareketlerin gramerini ve ancak bu araçlarla uygulanan ve ifade edilen ilimlerle Plinius'un başkaca bir dilleri olmadığını bildirdiği halkları da hep dışarıda bırakıyorum.

Abdera kentinin bir elçisi, Sparta Kralı Agis'e uzun bir konuşma yaptıktan sonra sorar:¹ "Velhasıl, efendim, hemşehrilerime nasıl bir yanıt taşımamı istersin?"

"Senin her istediğini, istediğin kadar anlatmana izin verdiğimi, ağzımı açıp tek kelime etmediğimi söylersin." İşte bu da gayet manidar ve belagatli bir sessizlik değil de nedir?

Ayrıca insana özgü hangi beceri vardır ki aynısını hayvanların davranışlarında görmeyelim? Hangi insan topluluğu arılarinkinden daha iyi bir düzende örgütlen-

1. Abdera: Eski Yunan'da, Trakya kıyısında Netos Irmağı ağzı yakınlarında kent. II. Agis (MÖ 427-398): Burada sözü edilen, Pelopenez Savaşı'na katılan ve Atina'nın alınmasına katkıda bulunan Sparta Kralı II. Agis'tir. Aktarılan anektot, Plutarkhos'un *Moralia*'sındandır. (Ç.N.)

miş, görev ve sorumlulukları daha iyi dağıtmış ve daha büyük bir tutarlılıkla hayatını sürdürmektedir? Böylesine iyi düzenlenmiş bir edimler ve işlevler sisteminin akılcı düşünce ve basiret olmaksızın işleyebileceğini düşünebilir miyiz?

*His quidam signis hæc exempla sequiti,
Esse apibus partem divinæ mentis et haustus
Æthereos dixere.*

[Bunca alamet ve emsal üzerine
Bazıları dedi ki arılar paylarını almıştır
Tanrısal ruhtan ve cennet nefesinden.]¹

Bahar dönüşünde evlerimizin kıyısını köşesini didiklerken gördüğümüz kırlangıçlar, binlerce yer arasından yuvalarını kuracakları en uygun yeri hiçbir muhakeme yetisi kullanmadan mı arar, hiçbir dirayet sergilemeden mi seçerler? Kuşlar, o güzel ve hayranlık uyandıran yuvalarını yaparlarken nasıl olur da yuvarlak yerine kare şeklini, dik aç yerine geniş açığı bunların niteliklerini ve sonuçlarını bilmeden kullanıyor olabilirler? Sert olanın ıslanınca yumuşadığını bilmeden mi bazen su, bazen de kil eklerler? Yavrularının narin uzuvlarının daha yumuşak bir katmanla sarmalanacağını ve daha rahat edeceklerini öngörmeden mi saraylarının zeminini yosunla ya da kuş tüyüyle kaplarlar? Farklı rüzgârların farklı özelliklerini bilmeden ve kendileri açısından birinin diğerinden daha sağlıklı olduğunu değerlendirmeden mi yağmur getiren rüzgârlardan korunur ve yuvalarını doğuya bakacak şekilde düzenlerler? Örumcek düşünemiyor,

1. Publius Vergilius Maro, *Georgica – Çiftçilik Sanatı*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, IV. kitap, 219. (Ç.N.)

akıl yürütemiyor ve sonuca varamıyor olsa neden ağını bir yerde daha sıkı, bir yerde daha gevşek örer de bir yerde bir tür düğüm atarken başka yerde başka bir tür düğüm kullanır?

Hayvanların ortaya koydukları yapıtların çoğuna baktığımızda onların bizden ne ölçüde üstün olduklarını ve bizim tekniğimizin onları taklit etmekte nasıl zorlandığını görürüz. Buna rağmen bizler bile yaptığımız çalışmaların en kabasında dahi ne çok yetiyi devreye soktığımızı ve ruhumuzun nasıl tüm gücüyle o işe dahil olduğunu gözlemleyebiliriz. Niye hayvanlarda bunun farklı olduğunu düşünelim ki? İster doğal olarak isterse sanat yoluyla olsun, üretebildiğimiz her şeyi aşan o yapıtları nasıl olur da bilmem hangi içgüdüsel eğilime ya da bilinçsiz taklide atfetmekle yetinebiliriz? Üstelik böyle yaparken onların bize karşı büyük bir üstünlükleri olduğunu da farkına varmadan teslim etmiş oluruz; zira yaşamlarındaki tüm edimlerde ve keyiflerde Doğa'nın adeta bir anne şefkatiyle ellerinden tutarmış gibi onlara eşlik ve rehberlik ettiğini kabul etmek olur bu. Oysa aynı Doğa; bizi talihin ve tesadüfün kollarına terk eder, dolayısıyla bizler de yaşamımızı idame ettirebilmek için gerekli şeyleri kendimiz icat etmek zorunda kalırız ve bazen de ne kadar örgütlensek, zihinsel çaba sarf etsek bile hayvanların o doğal becerisine ulaşma imkânını bizden esirger. Yararlı ve keyifli olan her şeyde onların o hayvani akılsızlığı, bizim ilahî zekâmızın becerebileceklerinin tümünü kat kat aşar.

Aslında bu açıdan bakınca doğayı çok adaletsiz bir üvey anne olarak niteleyerek pek haksızlık etmiş sayılmazdık ama gerçek hiç de öyle değildir: Bizim insani örgütlenmemiz o kadar da yapısız ve düzensiz değildir.

Doğa tüm yaratıkları ayrıcalık gözetmeden şefkatiyle kucaklamıştır, içlerinde biri yoktur ki varlığını koruması için gerekli tüm imkânlarla donatılmamış olsun. Zira insanların artık o sıradanlaşmış yakınmaları sık sık çalınır kulaklarıma¹ (ki dengesiz düşünceleri kâh bulutların üzerine çıkarırken kâh yerin yedi kat altına gömer bu insanları): Bunlara göre Doğa diğer tüm yaratıkları gereksinimleri doğrultusunda kabuklar, kozalar, kıllar, yünler, dikenler, deriler, havlar, tüyler, pullar, postlar ve ipeklerle sarmalarken bizler yeryüzüne çırilçıplak, bağımlı, eli kolu bağlı halde bırakılmış, örtünmek ve donanmak için diğerlerinin artıklarına muhtaç olan tek hayvanlarızdır. Doğa diğer canlıları saldırmak ve kendilerini savunmak için pençelerle, dişlerle, boynuzlarla hatta niteliklerine uygun şekilde yüzme, koşma, uçma, şakıma becerileriyle donatmışken insan kendisine öğretilmediği takdirde ne yürümeyi ne konuşmayı ne yemeyi ne de ağlamaktan başka bir şey yapmayı bilir:

*Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
Navita, nudus humi jacet, infans, indigus omni
Vitali auxilio, cum primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris natura pofudit;
Vagituque locum lugubri complet, et æquum est
Cui tantum in vita restet transire malorum.
At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque,
Nec crepitacula eis opus est, nec cuiquam adhibenda est
Almæ nutricis blanda atque infracta loquella;
Nec varias quæruno vestes pro tempore cæli;
Denique non armis opus est, non mœnibus altis,*

1. Pierre Villey'e göre Montaigne burada Plinius'un insanlık halinin sefaleti üzerine *Doğa Tarihi*'nin VII. cildinde dile getirdiği ve 16. yüzyılda pek çok yazar tarafından yeniden ele alınan görüşlerine gönderme yapar. (Ç.N.)

*Queis sua tutentur, quando omnibus omnia large
Tellus ipsa parit, nataráque dædala rerum.*

[Gemi çarpışması sonunda azgın dalgalarla
Kıyıya savrulmuş bir denizci gibi
Çıplak yatar insan yavrusu, konuşamaz
Yoksundur yaşama gerekli desteğinden dirimin
Doğa, doğum sancularıyla onu ana rahminden
Güneş – ışıklı dünyanın kıyılarına attığında
Acı çığlıklar koparır –haklıdır da–
Ne dertlerle karşılaşacağını düşünürsek ileride
Oysa hayvanların tümü –evcil ve yırtıcı–
Şamata çıkarmaz, ninnilerle oyalanmak istemez,
Havaya göre giysi değiştirmez, silah kuşanmaz
Sur çekmez malını korumak amacıyla, çünkü toprak
Ve doğa her gereksinmesini cömertçe karşılar.]¹

Oysa bu yakınmalar yersizdir: Dünyanın düzeninde, hayvanlarla bizim aramızda görüldüğünden daha eşitlikçi ve daha eşit düzeyli bir ilişki vardır. Bizim tenimiz de zamanın tahribatına en az onlarınki kadar dayanıklıdır, ki henüz giyim kuşamla tanışmamış pek çok halk da bunun kanıtıdır. Galyalı atalarımız pek giyinik sayılmazlardı ve komşumuz İrlandalılar da çok daha soğuk bir iklimde yaşamalarına rağmen Galyalılardan daha örtünmüş değillerdi. Hem buna en iyi kendimizden pay biçebiliriz zira kendi isteğimizle yele, havaya açtığımız pek çok uzvumuzun bu koşullara dayanabildiği ortadadır: Âdet olduğu üzere yüz, ayaklar, eller, bacaklar, omuzlar, baş. Soğuktan sakınılması gereken bir bölge varsa o da herhalde sindirimin gerçekleştiği mide olmalıdır. Oysa babalarımız

1. *Evrenin Yapısı*, V. kitap, 223 vd. (Ç.N.)

o kısımları açıkta bırakırlardı ve şimdilerde hanımlarımız ne kadar zarif ve narin olsalar da çoğunlukla göbeğe kadar dekolte giyinirler. Çocukların sarılması ve kundaklanması da gerekli değildir: Lakedeimon'yalı¹ anneler bebeklerinin uzuvlarına tam bir hareket özgürlüğü tanıyarak, onları hiç bağlamadan ya da sarmadan büyütürlerdi. Ağlamamız da diğer hayvanların çoğuyla ortaktır ve dünyaya geldikten sonra uzunca süre inleyip sızlandığı görülmeyen pek az canlı vardır; zira bu içinde buldukları güçsüzlük haline gayet uygun bir davranıştır. Yemek yeme âdetine gelince, hayvanlarda olduğu gibi bizde de bu doğal bir davranıştır ve sonradan öğrenilmez.

Sentit enim vim quisque suam quam possit abuti.

[Çünkü her yaratıkta,
Uğruna yetilerini kullanabileceği
Amaçları sezme gücü vardır.]²

Kendi kendini besleyecek kadar güç kuvvet kazanmış bir çocuğun, yiyeceğini nasıl bulacağını bilmediğinden kim şüphe edebilir ki? Toprak, ekim veya başka bir müdahale olmaksızın gereksinimini karşılayacak kadarını üretir ve sunar ona. Bu her mevsimde geçerli olmasa da hayvanlar için de daha fazlasını yapmaz zaten. Karın-çalarda ve diğer türlerde gördüğümüz, kıtlık mevsimleri için erzak biriktirme davranışı da kanıttır buna. Yeni keşfettiğimiz ve özel bir çaba ya da işleme olmaksızın elde edilen doğal yiyecek ve içeceklerden bolca nimetlenen insan toplulukları, bize ekmeğin tek gıdamız olma-

1. Lakedeimon, Yunan mitolojisinde Zeus'un oğlu, Sparta şehrinin kurucusu. Tarihsel çağlarda bu kent hem Sparta hem de Lakedeimon olarak anılır. (Y.N.)

2. *Evrenin Yapısı*, V. kitap, 1033. (Ç.N.)

dığını ve çift sürmeden bile Doğa Ana'nın ihtiyacımız olan her şeyi sağladığını hatta belki de şimdilerde bunun üzerine kendi tekniklerimizi eklediğimizde elde ettiğimizden daha bol ve daha zengin bir şekilde sağladığını gösteriyor.

*Et tellus nitidas vinetáque læta
Sponte sua primum mortalibus ipsa creavit;
Ipsa dedit dulces fœtus et pabula læta,
Quæ nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
Conterimúsque boves et vires agricolarum,*

[Besin sağlayan topraktır onlara can veren.
Güleç ekinler, şaraplar sunardı baharındayken
Tatlı yemişler, çayırlar sunardı insana.
Şimdi çabayla bile yetiştiremiyoruz bunları,
Öküzler bitkin düşüyor, rençberler bitkin.]¹

Oysa dengesizleşmiş, taşkın iştahlarımız, onu tatmin etmek uğruna giriştiğimiz her müdahaleyi aşıyor.

Silahlara gelince, diğer hayvanların çoğundan fazla doğal silaha sahibiz, uzuvlarımız da çok daha fazla hareket çeşitliliği gösteriyor ve öğretilmeksizin, doğal olarak bunlardan çok daha fazla fayda sağlayabiliyoruz. Çıplak dövüşmek için eğitilmiş adamlar da diğerleri gibi kendilerini tehlikeye atarlar. Birkaç vahşi hayvan çeviklikte bizi geçse bile biz de diğerlerini geride bırakırız. Bedenimizi berkitme ve ilave unsurlarla koruma sanatını geliştirmemiz de bir tür doğal içgüdü sayesinde. Nitekim filin savaşta kullandığı dişlerini bilemesi ve keskinleştir-

1. Agy., II. kitap, 1141 vd. (Ç.N.)

mesi de (zira bu amaca özel, başka hiçbir işine yaramayan dişleri vardır onun) bunu kanıtlar. Boğalar mücadeleye girecekleri zaman eşinip etrafını toza dumana boğar. Yabandomuzları dişlerini sivriltilir. Firavun sıçanı bir timsahla karşılaşmak zorunda kaldığı zaman bedenini adeta zırh gibi kabuk tutan, iyi yoğrulmuş ve sıkıştırılmış balçığa bulayarak korur. Öyleyse biz neden kendimizi ahşap ve demirle donatmanın doğal olduğunu söylemeyelim ki?

Konuşmaya gelince, şurası kesin ki bu yeti doğal olmasa bile gerekli de değildir. Yine de şuna inanıyorum ki mutlak bir tecrit altında, her türlü insani temastan yalıtılmış halde büyütülecek bir çocuk bile (ki bu gerçekleştirilmesi çok güç bir deney olacaktır)¹ düşüncelerini ifade etmek için bir tür dile sahip olacaktır ve Doğa'nın diğer pek çok hayvana bahsettiği bu olanağı bizden esirgemesi pek akla yatkın değildir; zira diğer hayvanlarda gördüğümüz, o seslerini kullanarak yakınma, sevinme, birbirlerini yardıma çağırma, birbirlerini aşka davet etme yetileri konuşmak değil de nedir? Neden hayvanlar kendi aralarında konuşmayacaklarmış ki? Bizimle gayet güzel konuştukları gibi biz de onlarla konuştuğumuza göre? Hele ki köpeklerimizle nasıl da türlü türlü konuşuruz! Onlar da yanıtlar bizleri. Kuşlar, domuzlar, öküzler, atlar için kullandığımızdan farklı bir dil ve farklı tavırlarla konuşuruz köpeklerle; hitap ettiğimiz türe göre kullandığımız deyimleri değiştiririz.

1. Bazı yazarlar Montaigne'in metnin devamında geliştireceği bu varsayımsal örnek için, dönemin Fransa Kralı III. Henri'nin de hekimi olan Laurent Joubert'in *Erreurs populaires* (Yaygın Hatalar) adlı kitabındaki bir tartışmadan esinlendiğini ileri sürerler. (Ç.N.)

Michel de Montaigne'in 16. yüzyılda kaleme aldığı **Denemeler**, insanlığın ortak birikiminin temel eserlerinden biri olarak hümanizmin doğuşuna tanıklık eder. Rönesans'la birlikte insan aklı, düşünceye ve iradeye ket vuran dogmalardan kurtulur. **Denemeler**'in **Hayvanlara Övgü** adlı bu bölümünde Montaigne, cesaret isteyen bir sorgulamaya girişerek insanın hayvanlardan ayrı ve üstün niteliklerle donatılmış olduğu kabulüne ve bu kabule dayanarak hayvanlar üzerinde mutlak bir tahakküm kurmanın meşru görülmesine meydan okur.

Montaigne'in çağlar ötesinden, hümanizme özgü görecellilikle okuru bir yandan sıradanlaşmış şeyleri bambaşka bir gözle görmeye, bir yandan da farklı gördüğü şeylere dair peşin yargılara kapılmaktan kaçınmaya çağıran sesi hâlâ canlı.

Antik düşünürlerden çağdaşlarına dek pek çok yazardan alıntılarla, tarihten örneklerle ve renkli bir üslupla aktarılan anekdotlarla zenginleşen metin, öncü niteliğinin yanı sıra hayvan hakları tartışmalarına halen ışık tutmasıyla da güncelliğini korur.

"Herhangi bir insanla diğer bir insan arasındaki fark, insanla hayvan arasındaki farktan büyüktür."

Montaigne

#kısaklasikler #fransızklasikleri #denemeler #hümanizm #antikdüşünürler
#hayvanhakları

Kapak illüstrasyonu: Melike Erkan

 can

[canyayinlari.com](https://www.canyayinlari.com) | f | | canyayinlari

deneme

ISSN 176-175-07-5LNG-1

9 789750 756467